

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: ПЕРЕДУМОВИ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Довбня Владислав Валерійович,
аспірант кафедри історії
факультету педагогіки та психології
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського
vladsilav.valerievich@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2515-6549

Культурна спадщина є одним з базових чинників формування історичної пам'яті про минуле свого краю, яка має вирішальне значення для збереження інформації про духовне та матеріальне багатство попередніх поколінь. Особливе місце в цьому контексті займає матеріальна нерухома культурна спадщина, її трактування, переосмислення для сучасності. Вона має вирішальний вплив на формування історико-культурного портрету країни в цілому та регіону зокрема. Питання дослідження культурного надбання Миколаївщини нерозривно пов'язано з історією самого регіону. Одночасно із соціально-політичними подіями, які формували сучасне обличчя краю, відбувалося дослідження його минулого, яке визначає історико-культурний портрет міста та області, що червоною лінією пронизує через усю хронологічну пряму та пов'язує різні існуючі на цих територіях в окремі історичні періоди суспільства та культури.

Мета статті – розкрити процес систематизації археологічних об'єктів культурної спадщини на території Миколаївщини в 1980-х роках, проаналізувати нормативно-правовий акт, який став логічним завершенням процесу систематизації; виокремити (взяті на державний облік) об'єкти відповідно до їх видової ознаки, географічного розташування та датування.

Основні акценти зроблені на аналізі процесу формування актуальної для цього часу нормативно-правової реальності, висвітленні перебігу науково-пошукових робіт археологічних експедицій, які провадили діяльність на території Миколаївської області в означений період, їх ролі та значення для державного обліку пам'яток історії та культури.

Методологічну основу статті становить органічна сукупність, з одного боку, базових принципів дослідження: історизму, об'єктивності, всебічності, системності та наступності, а з іншого боку, дослідницьких методів і засобів пізнання: джерелознавчого аналізу і синтезу.

Результати дослідження та висновки. В результаті дослідження проаналізовано основні етапи діяльності археологічних експедицій, які проводилися установами та організаціями – Інститутом археології АН УРСР, Миколаївським обласним краєзнавчим музеєм, Українським товариством охорони пам'яток історії та культури в 1980-х роках. Висвітлено один з головних результатів пам'яткоохоронної діяльності – нормативно-правовий акт, який доповнив Державний список пам'яток історії та культури Миколаївської області новими археологічними об'єктами, більшість з яких були зафіксовані та описані саме в зазначений період часу – 80-ті роки ХХ століття. Названий документ – «О государственной охране памятников истории и культуры» – затверджено рішенням виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів від 9 серпня 1988 року № 216.

Ключові слова: охорона культурної спадщини, археологія, пам'яткоохоронне законодавство, пам'ятка, археологічна розвідка, краєзнавство.

SYSTEMATIZATION OF ARCHAEOLOGICAL SIGHTS IN MYKOLAIV REGION'S TERRITORY IN 80'S OF 20TH CENTURY: PREREQUISITES, RESEARCH AND RESULTS

Dovbnya Vladyslav Valeriiovych,
Postgraduate Student at the Department of History
of the Faculty of Pedagogy and Psychology
V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University
vladsilav.valerievich@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2515-6549

Cultural heritage is one of the basic factors in historical memory's formation about past of the region, which is of crucial importance for preservation of information about spiritual and material means of previous generations. There are interpretation, reinterpretation for modernity by material immovable cultural heritage is occupied a special place in

this context. It has a decisive influence on formation of historical and cultural portrait of state as a whole and the region in particular. There are history of itself region is inextricably linked with the question of researching the cultural attainment of the Mykolaiv Oblast. At one time with the socio-political events that shaped present face of the region, there was a study of its past, which defines the historical and cultural portrait of the city and the region, which runs through the entire chronological line with a red line and connects the various existing in these territories in separate historical periods of society and culture.

Purpose of article is reveals the process of cultural heritage archaeological object's systematization on territory of Mykolaiv Oblast in the 1980s; analyzing the legal act that became the logical conclusion of the systematization process; classify objects included in the state register by species characteristics, geographical location and dating.

The emphasis is on analysis of normative reality process of formation relevant for this time, the coverage of scientific course and research works of archaeological expeditions that carried out activities on the territory of the Mykolaiv region in the specified period, and their role and significance for the state accounting of monuments of history and culture.

The methodological basis of the article is an organic set of, on the one hand, the basic principles of research: historicism, objectivity, comprehensiveness, systematicity and continuity, and on the other hand, research methods and means of knowledge: source analysis and synthesis.

Research results and conclusions. As a result of research, were analyzed the main stages of archaeological expeditions conducted by institutions and organizations – the Institute of Archeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, the Mykolaiv Regional Museum of Local History, the Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Sights in the 1980s. One of the main results of monument protection activities is highlighted – a legal act that supplemented the State List of Historical and Cultural Monuments of the Mykolaiv Region with new archaeological objects, most of which were recorded and described precisely in the specified time period – the 80s 20th century. The named document – «О государственной охране памятников истории и культуры» – was approved by the decision of the executive committee of the Mykolaiv Regional Council of People's Deputies dated August 9, 1988 No. 216.

Key words: protection of cultural heritage, archeology, heritage's protection law, sight, archaeological exploration, local history.

Вступ. Історія дослідження археологічних об'єктів степів Північного Причорномор'я починається з другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Впродовж наступних десятиліть цей регіон привертав увагу науковців великою кількістю візуально визначених в навколишньому ландшафті свідчень стародавніх часів, зокрема – курганів. В тому числі, це стосувалося і території сучасної Миколаївської області.

Активне господарське освоєння цих земель так чи інакше призводило до виявлення в шарах ґрунту артефактів та знахідок старовини. В ХХ столітті, з розвитком поняття про культурну спадщину як правової категорії міжнародного та національного права, виникає необхідність у законодавчому збереженні пам'яток та їх захисту від руйнівної діяльності людства.

Звернемо увагу, що особливо активним та плідним процес дослідження з виявлення об'єктів археології в нашому регіоні став період 80-х років ХХ століття. Саме в цей проміжок часу почалася робота з занесення на державний облік великої кількості археологічних об'єктів.

Формування нормативної бази у сфері охорони культурної спадщини

Впродовж другої половини ХХ століття на території Миколаївщини разом з проведенням експедицій з метою розвідки та дослідження археологічних об'єктів провадилася робота зі взяття на державний облік пам'яток історії та культури. Даний процес регулювався в рамках загальносоюзного законодавства у сфері охорони культурної спадщини.

Потрібно звернути увагу на те, що формування нормативно – правової системи охорони пам'яток на території України відбувалося в середині 1970-х років. Основним лейтмотивом цієї систе-

ми був унормований розподіл прав та обов'язків у сфері пам'ятоохоронної діяльності між різними виконавчими – центральними і місцевими – органами влади та органами місцевого самоврядування. Об'єкти культурної спадщини, які бралися на державний облік, розподілялися за видовою ознакою. Пам'ятки історії, археології та монументального мистецтва відносилися до сфери відповідальності Міністерства культури УРСР. Пам'ятки архітектури та містобудування належали до компетенції Міністерства будівництва УРСР (Держбуд). Загальна відповідальність за збереження культурної спадщини покладалася на Раду міністрів УРСР та відповідні обласні, районні, міські ради.

Основний нормативно-правовий акт – Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» – регулював питання сфери охорони культурної спадщини, розподілу прав та обов'язків, обліку та інвентаризації подібних об'єктів (введений в дію постановою ВР УРСР № 3601-09 від 13 липня 1978 року). Він базувався на загальносоюзному законодавчому акті – Законі СРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» від 29 жовтня 1976 року (Відомості Верховної Ради (ВВР) 1978, № 30, ст.426).

Звернемо увагу на алгоритм дії Закону № 3601-09. Відповідно до статті 16 пам'ятки історії та культури, незалежно від форми власності, підлягали державному обліку. Стаття 17 визначала, що затвердження пам'яток місцевого значення відноситься до повноважень виконавчих комітетів обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад народних депутатів з подання відповідної установи, яка провадить діяльність у сфері охорони культурної спадщини (краєзнавчі музеї, Українське товариство охорони пам'яток

історії та культури тощо). Виконуючи вимоги Закону, постановою Ради Міністрів СРСР № 865 від 6 вересня 1982 року затверджено «Положение об охране и использовании памятников истории и культуры». Потрібно зауважити, що додатковим нормативно-правовим актом у зазначеній сфері стає «Инструкция о порядке учета, обеспечения сохранности, содержания, использования и реставрации недвижимых памятников истории и культуры» (наказ Міністерства культури СРСР від 13.05.1986 № 203)

Зокрема, «Инструкция...» визначалося, що проведення розкопок і розвідок пам'яток археології здійснюється тільки за наявності дозволів – відкритих аркушів, що видаються:

- 1) Академією наук СРСР на дослідження пам'яток археології загальносоюзного значення;
- 2) Академіями наук союзних республік на дослідження пам'яток археології республіканського значення, що знаходяться на території союзних республік (П. 61 додатку до наказу Міністерства культури СРСР № 203 від 13.05.1986).

Потрібно наголосити, що в зазначеному нормативному акті чітко визначалося, що археологічні об'єкти не заносилися до Державних списків пам'яток історії та культури, якщо були повністю досліджені. Визнавалося, що внаслідок повного дослідження він втрачає предмет охорони – характерну властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність. Таким чином, до державних списків пам'яток історії та культури заносилися археологічні об'єкти, які були виявлені внаслідок розвідок, але не досліджені. В Інструкції визначалися типові форми документів, які необхідні для взяття пам'ятки на державний облік – паспорт та облікова картка. Названі документи передавалися передаються до відповідного органу за категорією значення: місцеві, республіканські, союзні. (П.16, додатку № 4; П. 15 додатку № 3 до наказу Міністерства культури СРСР № 203 від 13.05.1986).

Вважаємо за необхідне зазначити, що робота із занесення об'єктів культурної спадщини Миколаївської області розпочалася у 70-х роках ХХ століття. Однак, частка занесених саме об'єктів археології була досить малою. Попередніми актами, якими відбувалося взяття на державний облік пам'яток – це рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів № 357 від 2 липня 1971 року, № 370 від 20 липня 1978 року та № 334 від 23 липня 1985 року – було занесено до переліку лише 53, 101 та 42 пам'ятки археології відповідно (Державний архів Миколаївської області, ф. Р-992, оп. 12, спр. 4043, арк. 75-92; спр. 881, арк. 2-56; спр. 2381, арк. 12-82)

Археологічні дослідження 80-х років

Масштабні археологічні дослідження на території області пов'язувалися з необхідністю проведення рятувних та охоронних заходів відносно археологічних об'єктів. Вони, в свою чергу, обумовлювалися проведенням великої кількості земляних робіт, зокрема для створення і удосконалення зрошувальних систем, проведення капі-

тальних будівництв, використання нових земельних ділянок для сільськогосподарської діяльності, що було характерно для промислового та аграрного розвитку регіону тих часів (Павленко, 2016: 133–139).

На початку другої половини 80-х років ХХ століття активізації археологічних розвідок сприяла підготовка до видання енциклопедії «Звід пам'яток історії та культури УРСР».

Інститут археології Академії Наук УРСР (далі – ІА АН УРСР) з 1960-х років для проведення обстежень та досліджень об'єктів археології на території Миколаївської області організовує проведення експедицій – Південнобузької та Інгульської (з 1980 року – Миколаївської комплексної). Створена в 1966 році Інгульська експедиція під керівництвом Шапошнікової О.Г. започаткувала проведення археологічних досліджень в зоні будівництва Софіївського водосховища. Саме з Новобузького району експедиція почала свої багатолітні роботи на території Миколаївської області, які продовжуються і дотепер.

Власні розвідувальні експедиції проводили члени Миколаївського відділення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (далі – УТОПІК), Одеського археологічного товариства, Миколаївського краєзнавчого музею (далі – МКМ). Обстеження та виявлення нових археологічних об'єктів здійснювали місцевими краєзнавцями, які, в свою чергу, надавали інформацію вищезгаданим державним науковим установам та професійним археологам.

Потрібно зазначити, що райони Миколаївщини визначаються унікальністю в контексті періодизації наявних на їх територіях археологічних об'єктів. Втім, в рамках досліджень та розвідок протягом 1980-1987 років переважну більшість виявлених об'єктів склали саме кургани.

Так, у 1987 році завдяки діяльності співробітників ІА АН УРСР В. М. Отрешка, С. А. Липавського проведена масштабне фронтальне дослідження пам'яток археології Березнанського району. Це дозволило актуалізувати попередню та отримати нову інформацію по 113 курганам в зазначеній місцевості (Шапошнікова, 1985).

В 1986–1987 роках співробітником Миколаївської експедиції Ю. С. Гребенниковим проведена розвідка курганів на території Арбузинського району. Завдяки його діяльності вдалося подати 43 кургани та курганні групи для занесення до Державних списків пам'яток історії та культури.

В 1985 році експедицією МКМ під керівництвом В. І. Нікітіна та І. О. Снитка проведено дослідження трьох курганів у с. Плющівка Баштанського району. В подальшому, в 1986–1987 роках, фронтальні розвідувальні обстеження продовжилися, зокрема, на території Христофорівської сільської ради, внаслідок яких актуалізовано дані по курганам і курганним групам місцевості, що дозволило підготувати їх до подання на державний облік (Білан, Солтис, 1998: 82–98).

В 1983 році загін експедиції МКМ під керівництвом І. О. Снитка відкрив декілька поселень

періоду пізньої бронзи та черняхівської культури у селах Тузли, Лугове та Рибаківка Березанського району. В 1988 році вони отримали статус пам'яток місцевого значення.

В 1985 році експедиція МКМ під керівництвом В.І. Нікітіна дослідила курганну групу у с. Соколівка Березнеговатського району. Також співробітниками МКМ проводилася робота з розвідки курганів, які знаходяться в частині долини р. Добра на території Баштанського району. Додатково було зафіксовано 6 поселень пізньої бронзи та черняхівської культури.

Миколаївською експедицією ІААНУРСР (під керівництвом Шапошнікової О. Г.) у 1985–1986 роках проведено дослідження мікрорайону Балабанівка. В результаті встановлено місцезнаходження різночасових стоянок та поселень – від періоду пізньої бронзи (II тис. до н.е.) до часів перебування на цих територіях племен черняхівської культури (III ст. н.е.) (Шапошнікова, 1985).

На теренах Вознесенського району 1987 року фіксацію та опис більшості курганів та курганних груп співробітник Миколаївської експедиції ІААН В. Н. Фоменко. В подальшому матеріали досліджень послугували підставою для постановки цих об'єктів на державний облік.

Наприкінці 70–80-х роках на території Врадіївського району зафіксовано декілька нових поселень пізньої бронзи, курганів і курганних груп, в тому числі, експедицією МКМ під керівництвом І. О. Снитка досліджено археологічні об'єкти біля смт. Врадіївка та с. Адамівка.

Активізації пошукових робіт вздовж середньої течії річки Південний Буг сприяло будівництво гідрокасаду ПУАЕС. У зв'язку з цим загонами Миколаївської експедиції під керівництвом Шапошнікової О. Г. проведено обстеження та розвідку в зоні затоплення і будівництва об'єктів АЕС, зокрема, територія, прилегла до населених пунктів Виноградний Сад та Щуцьке. В рамках досліджень цієї місцевості експедицією під керівництвом Фоменка В.Н. вперше в області успішно використано метод біолокації.

Протягом зазначеного періоду на території Сланецького району співробітником МКМ Нікітіним В. І. зафіксовано декілька різночасових поселень доби пізньої бронзи. В цей же період місцевим краєзнавцем Шивою О. В. були відкриті пам'ятники в районі населених пунктів Великосербулівка і Малосербулівка. Також, Нікітіним В. І. та Гребенниковим В. Б. в 1987 році проведено часткову фіксацію курганів району.

В Жовтневому районі свою велику роботу по виявленню нових археологічних пам'яток, розпочату ще в 1963–1973 роках, продовжив співробітник Інгульської експедиції ІААН УРСР В. Н. Ключенцев. В 1987 році, в рамках першого фронтального дослідження ним зафіксовано та описано кургани району. На південних теренах Миколаївського району фіксацію курганів на проводили співробітники Ольвійської експедиції Отрешко В. М. та Ліпавський С. О., а на півночі – співробітники МКМ Гребенников В. Б., Снитко І. О. та Наумов В. І.

В 1987 році розвідувальний загін експедиції МКМ під керівництвом Снитка І.О. провів фронтальну розвідку археологічних об'єктів на території Новобузького району. Зафіксовано велику кількість курганів і виявлено два поселення у сіл Новомиколаївка та Ульяновка, які в 1988 році отримали статус пам'яток.

В 1987 році співробітник Інгульської експедиції Єлісеєв В.Ф. провів в Новоодеському районі фіксацію трьох десятків курганів для включення їх до Державного переліку пам'яток культури та історії.

В 1987 Ю. С. Гребенниковим проведено фронтальне дослідження курганів Очаківського району, завдяки чому вдалося зафіксувати більше сотні пам'яток цього типу.

З початку 50-х до кінця 80-х років на території Первомайського району роботу по дослідженню об'єктів археологічної минувшини проводив директор Первомайського музею Кучерявий Р. В. Ним було обстежено і нанесено на археологічну мапу району більша частина наявних тут курганів, а також описані та зафіксовані поселення в районі населеного пункту Синюхін Брід, що в подальшому значно полегшило роботу з занесення об'єктів до Державних списків.

В 1987 році експедиція МКМ під керівництвом Снитка І.О. в рамках фронтального обстеження району в 1987 році відкрила поселення біля сіл Іванівка, Катеринка та Кам'яний Міст, а також зафіксувала кургани, які не були відмічені Р. В. Кучерявим. В цей же період обстеження поселень епохи неоліту та енеоліту провів співробітник Миколаївської експедиції Н. Т. Товкайло, який і визначив їх культурну приналежність. У зв'язку з підготовкою до видання Зводу пам'яток історії та культури України співробітником Миколаївської комплексної експедиції В. Ф. Єлісеєвим проведено фіксацію існуючих курганів і обстеження поселень.

Взяття виявлених об'єктів на державний облік

Одним з важливих результатів пам'ятоохоронної діяльності експедицій з розвідки, інвентаризації та опису об'єктів в 1980–1987 роках стала підготовка та видання рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів від 09.08.1988 року № 216.

На підставі узагальнених матеріалів автором цієї статті вперше вводиться в науковий обіг статистика по археологічним пам'яткам за кількістю та територіальною ознакою. Враховуючи тогочасний адміністративно-територіальний устрій області, на державний облік було взято наступну кількість: Арбузинський район – 69; в Баштанський – 27; Березанський – 47; Березнеговатський – 63; Братський – 72; Веселинівський – 77; Вознесенський – 53, Врадіївський – 24; Доманівський – 83; Сланецький – 61; Жовтневий – 134; Казанківський – 88; в Кривоозерський – 32; Миколаївський – 47; в Новобузький – 70; Новоодеський – 56; Очаківський – 176; Первомайський – 99; Снігурівський – 98; місто Миколаїв – 46 (Державний архів Миколаївської області, Р-992, оп. 12, спр. 4552, арк. 38–133).

Введення в науковий обіг наявної статистики дозволило автору систематизувати пам'ятки за видовою ознакою. За нашими підрахунками, на державний облік було взято: курганів – 1079 (з них 423 – курганних груп, 656 – одиноких курганів); поселень – 286; стоянок – 45; могильників – 10; городищ – 2. Зазначене в рішенні датування об'єктів археології охоплювало великий період часу, починаючи зі стоянок часів кам'яної доби і закінчуючи пам'ятками епохи античності та середньовіччя.

Аналізуючи вищеназаний документ на предмет визначених дат існування археологічних об'єктів, виявлених в період 1980–1987 років, можна визначити кількість пам'яток археології відповідно до епох та їх розташування. Переважна більшість пам'яток – це кургани та курганні групи. Відповідно до досліджуваного періоду по районах області було взято: Арбузинський район – 29 курганів та 24 курганних групи; Баштанський – 6 та 14; Березанський – 10 та 4; Березнегуватський – 41 та 3; Братський – 11 та 8; Веселинівський – 18 та 19; Вознесенський – 17 та 36; Владіївський – 9 та 6; Доманівський – 40 та 33; Єланецький – 27 та 31; в Жовтневий – 59 та 26; Кривоозерський – 22 та 8; Миколаївський – 28 та 10; Новобузький – 22 та 12; Новоодеський – 38 та 16; Очаківський – 63 та 38; Первомайський – 34 та 15; Снігурівський – 59 та 26; місто Миколаїв – 13 та 4 відповідно. В рішенні всі кургани та курганні групи визначені періодом III тис. до н.е. – I тис. н.е.

Узагальнене датування пов'язано з тим, що подібні типи споруд використовувалися на території Миколаївщини більшістю історичних спільнот (які існували на цих землях) – від ямної та катакомбної культур (бронзова доба) до кочовиків Середньовіччя.

Встановлення більш визначеного датування пов'язане з необхідністю безпосереднього втручання в структуру поховальної споруди і проведення повноцінного археологічного дослідження. Подібне втручання призведе до втрати об'єктом предмета охорони, тобто його характерної властивості, яка становить його історико-культурну цінність, таким чином знімаючи питання про застосування до нього норм пам'яткоохоронного законодавства. Вищезазначене стосується і інших видів пам'яток, які, однак, мають більш визначене датування завдяки отриманому в ході археологіч-

них розвідок підйомному матеріалу без суттєвого порушення їх культурного шару.

Наступними за кількістю йдуть пам'ятки епохи бронзи, які розташовані на території Березанського (1), Березнегуватського (7), Веселинівського (3), Владіївського (8), Доманівського (4), Єланецького (2), Жовтневого (1), Миколаївського (3), Новобузького (2), Очаківського (1), Первомайського (1), Снігурівського (1) районів. Переважаюча більшість об'єктів – 27 – датована періодом пізньої бронзи – II пол. II тис. до н.е. Пам'ятки доби античності (II пол. I тис. до н.е. – поч. I тис. н.е.), розташовані переважно на території Очаківського району – 13 поселень. Також об'єкти зазначеного періоду знаходяться і в територіальних межах міста Миколаєва – 2 поселення і 1 могильник.

Об'єкти, які датовані періодом III–IV ст. н.е., знаходяться на території Баштанського (1), Березанського (2), Березнегуватського (1), Веселинівського (2), Владіївського (1), Новобузького (1) та Первомайського (7) районів.

Найменша кількість виявлених в період 1980–1987 років пам'яток, які були взяті на державний облік (відповідно до рішення), датуються періодом кам'яної доби (3 об'єкти; з них – 1 пам'ятка доби пізнього палеоліту на території Доманівського району та 2 пам'ятки періоду мезоліту-неоліту в Первомайському районі), та енеоліту (2 об'єкти на території Доманівського району).

Висновки. У 80-х роках ХХ століття масштабна археологічна діяльність дозволила систематизувати наявну та отримати нову інформацію про археологічні об'єкти, що розташовані на теренах Миколаївської області. Результати проведених робіт дозволили підготувати матеріали для взяття вищезгаданих об'єктів на державний облік. В період, що розглядається, було підготовлено та опубліковано нормативно-правовий акт, який розширив перелік пам'яток культурної спадщини, в тому числі – за видом «археологія» місцевого значення. Відповідно до рішення виконавчого комітету Миколаївської обласної ради народних депутатів від 9 серпня 1988 року № 216 на державний облік було взято 1509 пам'яток за категорією місцевого значення, зокрема – 1409 за видом «археологія». Переважаюча більшість занесених об'єктів – 992 – були виявлені саме в означений в статті період. Наступна, подібна за масштабом робота, буде проведена вже за часів незалежної України в 1999–2000 роках.

Література:

1. Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки: Тематичний збірник наукових праць / За ред. Н.Г. Ковтанюк. Київ : Національний музей Історії України. 1992. 156 с.
2. Закон Української РСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». *Відомості Верховної Ради*. 13.07.1978. № 3600-09. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3600-09#Text> (дата звернення: 23.03.2023).
3. Історико-культурна спадщина: проблеми дослідження і збереження / за ред. В.О. Горбика. Київ : Інститут історії України; Інститут туризму ФПУ. 1998. 399 с.
4. Історичне краєзнавство в Українській РСР / за ред. П.Т. Тронька. Київ : Наукова думка. 1989. 240 с.
5. Кот С.І. Охорона пам'яток історії та культури. Енциклопедія історії України: Т. 7 / за ред. В. А. Смолія (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка. 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Okhorona_pamiatok (дата звернення: 23.03.2023).

6. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / за ред. С.І. Кота. Київ : Інститут історії України, 2015. 486 с.
7. Павленко Ю.О. Промисловий розвиток Миколаївщини в період Перебудови (1985–1991 рр.) / *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки : збірник наукових праць*. 2016. Вип. 1. С. 133–139.
8. Поливач К.А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. Київ : Інститут географії НАН України, 2012. 208 с.
9. Приказ Министерства культуры СССР «Об утверждении Инструкции о порядке учета, обеспечения сохранности, содержания, использования и реставрации недвижимых памятников истории и культуры». 13.05.1986. № 203. URL: <https://files.stroyinf.ru/Data1/49/49793/index.htm> (дата звернення: 18.03.2023).
10. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4043. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 23 июля 1985 года № 334 «О государственной охране памятников истории и культуры». арк. 75–92.
11. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 881. Рішення виконкому Миколаївської обласної ради народних депутатів від 2 липня 1971 року № 357 «Про взяття під державну охорону пам'яток археології, історії і мистецтва та віднесення окремих з них до загальносоюзного, республіканського і місцевого значення». арк. 2–56.
12. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 2381. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 20 июля 1978 года № 370 «О государственной охране памятников истории и культуры». арк. 12–82.
13. Державний архів Миколаївської області, Ф. Р-992, оп. 12, спр. 4552. Решение исполнительного комитета Николаевского областного совета народных депутатов от 9 августа 1988 года № 216 «О государственной охране памятников истории и культуры». арк. 38–133.
14. Фонд Наукового архіву Інституту археології НАН України № 1986/108. Снитко І.А., Гребенников В.Б. Отчет экспедиции НКМ о разведках и охранных раскопках на территории Николаевской области в 1986 г.
15. Фабрициус И.В. Археологическая карта Северного Причерноморья Украинской ССР. Киев : АН УРСР. 1951. 153 с.
16. Фонд Наукового архіву Інституту археології НАН України № 1986/18. Шапошникова О.Г., Балущин А.М., Гребенников Ю.С., Елисеєв В.Ф., Довженко Н.Д., Ключенцев В.М., Солтис О.Б., Фоменко В.М., Чмыхов М.А. Отчет о работе Николаевской новостроечной экспедиции в 1986 г.
17. Фонд Наукового архіву Інституту археології НАН України № 1985/3. Шапошникова О.Г., Балакин А.М., Гребенников Ю.С. Отчет о работе Николаевской экспедиции в 1985 г.
18. Шарафутдинова И.Н. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы. Киев : Наукова думка, 1982. 160 с.

References:

1. Arkheolohichni doslidzhennia, provedeni na terytorii Ukrainy protiahom 1980-kh rokiv derzhavnymy orhanamy okhorony pamiatok ta muzeiamy respublikamy. *Tematychnyi zbirnyk naukovykh prats (1992) [Archaeological research conducted on the territory of Ukraine during the 1980s by state bodies for the protection of monuments and museums of the republics. Thematic collection of scientific works]*. Za red: N.H. Kovtaniuk. Kyiv: Natsionalnyi muzei Istorii Ukrainy. 156 s. Kyiv: National Museum of the History of Ukraine. 155 s. [In Ukrainian].
2. «Pro okhoronu i vykorystannia pamiatok istorii ta kultury». *Zakon Ukrainskoi RSR. [«Protection and collection of memos of the history of culture». Law of the Ukrainian SSR]*. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 13.07.1978. № 3600-09. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3600-09#Text> (Last accessed: 23.03.2023) [In Ukrainian].
3. *Istoryko-kulturna spadshchyna: problemy doslidzhennia i zberezhenntia (1998) [Historical and cultural heritage: problems of research and preservation]*. Za red: V. O. Horbyka. Kiiv: Institut istorii Ukraini, Institut turizmu FPU, 1998. 399 s. [In Ukrainian].
4. P. T. Tronko (1989) *Istorychne kraieznavstvo v Ukrainskii RSR [Historical regional studies in the Ukrainian SSR]*. Kyiv: Naukova dumka, 1989 240 s. [In Ukrainian].
5. Kot S.I. (2010) *Okhorona pamiatok istorii ta kultury. Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 7 [Protection of monuments of history and culture. Encyclopedia of the History of Ukraine: Vol. 7]*. Za red. V.A. Smolia. Kyiv: «Naukova dumka», 2010. 728 s. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Okhorona_pamiatok (Last accessed: 23.03.2023) [In Ukrainian].
6. Kot S.I. (2015) *Kulturna spadshchyna v konteksti «Zvodu pamiatok istorii ta kultury Ukrainy» [Cultural heritage in the context of the «Compendium of Monuments of History and Culture of Ukraine»]* Kyiv: Institute of the History of Ukraine, 2015. 486 s. [In Ukrainian].

7. Pavlenko Y.O. (2016) Promyslovyi rozvytok Mykolaivshchyny v period Perebudovy (1985–1991 rr.) [Industrial development of the Mykolaiv region during the period of Perestroika (1985–1991)] *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Istorychni nauky : zbirnyk naukovykh prats.* Mykolaiv: MNU named after V. O. Sukhomlynskyi, 2016. ss. 133–139. [In Ukrainian].
8. Polivach K.A. (2012) Kulturna spadshchyna ta yii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy [Cultural heritage and its influence on the development of the regions of Ukraine] Kyiv: Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012. 208 s. [In Ukrainian].
9. «Ob utverzhenii Instruktsii o poriadke ucheta, obespecheniya sokhrannosti, sodержania, ispolzovania y restavratsii nedvizhymykh pamiatnikov istorii i kultury». Prykaz Ministerstva kultury SSSR [«Approval of the Instruction on the procedure for accounting, ensuring the safety, maintenance, use and restoration of immovable monuments of history and culture». Order of the Ministry of Culture of the USSR] URL: <https://files.stroyinf.ru/Data1/49/49793/index.htm> (Last accessed: 18.03.2023) [In Russian].
10. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti [State Archives of Mykolaiv region], F. R-992, op. 12, spr. 4043. Reshenie ispolnitelnogo komiteta Nikolaevskogo oblastnogo soveta narodnykh deputatov ot 23 iyulya 1985 goda № 334 «O gosudarstvennoi okhrane pamyatnikov istorii i kultury». ark. 75–92. [In Russian].
11. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti [State archive of the Mykolaiv region], F. R-992, op. 12, spr. 881. Rishennia vykonkomu Mykolaivskoi oblasnoi rady narodnykh deputativ vid 2 lypnia 1971 roku № 357 «Pro vziattia pid derzhavnu okhoronu pamiatnykiv arkheolohii, istorii i mystetstva ta vidnesennia okremykh z nykh do zahalnosoiuznogo, respublikanskoho i mistsevoho znachennia». ark. 2–56. [In Ukrainian].
12. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti [State archive of the Mykolaiv region], F. R-992, op. 12, spr. 2381. Reshenie ispolnitelnogo komiteta Nikolaevskogo oblastnogo soveta narodnykh deputatov ot 20 iyulya 1978 goda № 370 «O gosudarstvennoi okhrane pamyatnikov istorii i kultury» ark. 12–82. [In Russian].
13. Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti [State archive of the Mykolaiv region], F. R-992, op. 12, spr. 4552. Reshenie ispolnitelnogo komiteta Nikolaevskogo oblastnogo soveta narodnykh deputatov ot 9 avgusta 1988 goda № 216 «O gosudarstvennoi okhrane pamyatnikov istorii i kultury» ark. 38–133. [In Russian].
14. Fond Naukovoho arkhivu Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy [Fund of the Science Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine] № 1986/108 Snytko Y.A., Hrebennykov V.B. Otchet ekspedytsii NKM o razvedkakh i okhrannikh raskopkakh na terytorii Nikolaevskoi oblasti v 1986. [In Russian].
15. Fabrytsyus Y.V. (1951) Arkheolohycheskaia karta Severnogo Prichernomoria Ukrainskoi SSR [Archaeological map of the Northern Black Sea region of the Ukrainian SSR]. Kyiv: AN URSR, 1951. 153 s. [In Russian].
16. Fond Naukovoho arkhivu Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy [Fund of the Science Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine] № 1986/18. Shaposhnykova O.H., Balushkyn A.M., Hrebennykov Yu.S., Elyseev V.F., Dovzhenko N.D., Kliushentsev V.M., Soltys O.B., Fomenko V.M., Chmykhov M.A. Otchet o rabote Nykolaevskoi novostroechnoi ekspedytsyy v 1986 g. [In Russian].
17. Fond Naukovoho arkhivu Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy [Fund of the Science Archive of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine] № 1985/3. Shaposhnikova O.G., Balakin A.M., Grebennikov Yu.S. Otchet o rabote Nikolaevskoi ekspeditsii v 1985 g. [In Russian].
18. Sharafutdinova I.N. (1982) Stepnoe Podneprovie v epokhu pozdnei bronzy [The Dnieper Steppe in the Late Bronze Age]. Kyiv: Naukova dumka, 1982. 160 s. [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 24.03.2023
The article was received 24 March 2023